

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Výrobní faktory českého zemědělství

Vypracoval:

František Mildorf

Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Jarmila Peterová CSc.

Rok:

2009

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma „Výrobní faktory českého zemědělství“ jsem vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny zdroje, ze kterých jsem čerpal.

Bakalářskou práci jsem zpracoval v souladu se všemi předpisy a nařízeními platnými pro provádění bakalářských prací.

V Praze dne 27.4.2009

František Mildorf

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval vedoucí mé bakalářské práce paní Ing. Jarmile Peterové CSc. za její metodické vedení, konzultace a připomínky, které mi poskytla při zpracování práce.

Výrobní faktory českého zemědělství

**Production Factors within the frame of Czech
Agriculture**

Souhrn:

Tématem mé bakalářské práce jsou „Výrobní faktory českého zemědělství“. Cílem agrární politiky České republiky je především co nejrychlejší celoplošné přizpůsobení agrárního sektoru České republiky podmínkám společné zemědělské politiky EU ve všech jejích oblastech. Tato práce charakterizuje půdu, práci a kapitál jako výrobní faktory a popisuje jejich podrobnější rozdělení. Hlavní a nejrozsáhlejší částí této práce je analýza ukazatelů jejich efektivnosti, jako jsou ukazatele intenzity půdy, produktivity práce a výnosnosti kapitálu a také jejich porovnání s výsledky let minulých.

Práce se zaměřuje i na témata s výrobními faktory úzce souvisejícími jako je oceňování zemědělské půdy, trh práce a jeho struktura. Rozděluje pracovní síly podle věku, pohlaví a kvalifikace a porovnává strukturu agrárního trhu posledních let.

Klíčová slova:

Půda

Práce

Kapitál

Trh práce

Produktivita práce

Intenzita zemědělské výroby

Summary:

The theme of my bachelor thesis is called: „Production Factors within the frame of Czech Agriculture“. The objectives of czech agrarian policy are in particular the fastest and full-area conformation of the agrarian sector to the conditions of Common agriculture policy of the European Union in all its areas. This thesis distinguishes land, labour and capital as the factor of production and describes its detailed division. The general and the most extensive part of this work is the analysis of indicators of its

effectiveness, as the ratio of land, productivity of labour and the return of capital and as well the comparison with the outcomes of former years.

This work also focuses on the topics related, like the appraisal of agrarian land, labour market and its structure. It particularizes the manpower according to age, sex and capability and compares the structure of agrarian market of lasts years.

Key words:

Land

Labour

Capital

Labour market

Effectiveness of work

Agriculture ratio

Souhrn:	5
1. Úvod	8
2. Cíl a metodika práce	9
3. Rešerše literatury	10
3.1 Půda	10
3.1.1 Půda jako výrobní faktor	10
3.1.2 Funkce půdy	11
3.1.3 Charakteristika zemědělského půdního fondu ČR	12
3.1.4 Oceňování zemědělské půdy	16
3.1.5 Úřední ceny zemědělské půdy	17
3.1.6 Funkce úředních cen	18
3.1.7 Intenzita zemědělské výroby	18
3.1.8 Metoda výpočtu úředních cen	19
3.2. Práce	20
3.2.1 Práce jako výrobní faktor	20
3.2.2 Trh práce	20
3.2.3 Specifické rysy trhu práce	23
3.2.4 Trh práce v zemědělské výrobě	24
3.2.5 Mzdová disparita v českém zemědělství	25
3.2.5 Struktura pracovních sil	27
3.2.6 Produktivita práce	28
3.3. Kapitál	29
3.3.1 Kapitál jako výrobní faktor	29
3.3.2 Členění kapitálu z hlediska času	31
3.3.3 Členění kapitálu z hlediska firmy	31
3.3.4 Výnos z kapitálu	32
3.3.5 Kapitálová situace českého zemědělství	33
4. Vlastní práce	34
4.1 Vývoj hrubé zemědělské produkce	34
4.3 Srovnání mezd v zemědělství a jiných odvětvích	34
4.2 Přidaná hodnota, výsledek hospodaření před zdaněním	35
4.3 Výnos kapitálu	37
5. Závěr	38
Použitá literatura:	40

1. Úvod

Zemědělství je nedílnou součástí hospodářství, jeho důležitost netkví pouze ve výrobě potravin a ostatních produktů, ale má také velký význam pro zachování kulturní krajiny a v rámci ekologického přístupu k životnímu prostředí.

Zemědělství v České republice, resp. Československu (v období před rokem 1989) patřilo v centrálně direktivním systému k preferovaným odvětvím, z čehož vyplývala jeho neúměrná dimenze, avšak poměrně kvalitní národohospodářská efektivnost. Přechod k tržnímu hospodářství znamenal výrazný tlak na přizpůsobení se zemědělství novým ekonomickým podmínkám a odbytovým možnostem z hlediska jejich rozměru, struktury a výkonnosti.

V současné době je celková výměra zemědělského půdního fondu České republiky 4 249 tis. ha (54% celkové rozlohy státu). Její největší část připadá na půdu ornou, i když její rozloha klesá. Tento posun lze označit za pozitivní v oblastech, které mají méně příznivé podmínky pro intenzivní využívání půdy, neboť pokles spočívá v převodu na trvalé travní porosty. Úbytky v produkčních oblastech se týkají hlavně převodů na stavební pozemky. Na základě komplexního průzkumu půd, a podle kritérií Evropské unie, byla převážná část zemědělské půdy v České republice (více než 60%) zařazena do méně příznivých oblastí a oblastí s ekologickým omezením.

Některé charakteristiky českého zemědělství se postupně přibližují průměru EU. Příkladem je podíl pracovníků v primárním sektoru ekonomiky (zemědělství, lesnictví a rybolov). Republiková hodnota (4,3 %) je vysoce překročena zejména v kraji Vysočina (10,4 %).

Koncepce agrární politiky České republiky je rozdělena na dvě etapy. První etapa (revitalizace) byla ukončena koncem roku 2001 a byla zaměřena především na zotavení a stabilizaci zemědělského sektoru České republiky a na institucionální přípravu jeho vstupu do EU. Koncepce druhé etapy (adaptace) směřuje k co nejrychlejšímu plošnému přizpůsobení agrárního sektoru České republiky podmínkám společné zemědělské politiky EU ve všech jejích oblastech (strukturální, regionální, enviromentální a venkovská). Dosažení tohoto cíle mohou napomoci i strukturální fondy prostřednictvím operačního programu: Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství.

Tématem mé bakalářské práce jsou „Výrobní faktory českého zemědělství“. Obsahem je jejich rozdělení, charakteristika a úloha v českém agrárním sektoru. Práce se zaměřuje i na témata s výrobními faktory úzce souvisejícími.

Dle základního rozdělení výrobních faktorů lze rozlišit práci, půdu a kapitál. Půda je součástí přírody a zároveň jejím produktem, nelze ji reprodukovat a je charakterizována zejména svojí nemožností reprodukce. Práce je cílevědomá lidská činnost, přeměňující přírodní zdroje na užitečné a účelné statky a služby. Je zároveň vzácným výrobním faktorem, což ovlivňuje jeho cenu na trhu práce. Výsledkem použití pracovních sil a cenou na trhu práce je mzda. Pod termínem kapitál lze rozumět akumulované úspory hmotného či nehmotného charakteru. Výsledkem použití kapitálu je zisk nebo úrok.

2. Cíl a metodika práce

Cílem je popsat výrobní faktory, analyzovat jejich strukturu a zaměřit se i na jejich úlohu v českém zemědělství.

Než začnu popisovat výrobní faktory českého zemědělství, obrátím pozornost k datovým zdrojům, o které se budu v mé práci opírat. Primárně vycházím z dat, které jsou uvedeny v tzv. Zelené zprávě, což je zpráva o stavu českého zemědělství za příslušný rok, a to především za rok 2004 a 2005, protože je považuji za relevantní zdroje obsahující přesné a přímé informace z této oblasti. Jako další zdroje dat slouží především ročenky Českého statistického úřadu. Dále vycházím z literatury odborné, která popisuje výrobní faktory obecně a je zpracovaná především na akademické půdě a to jak periodické, tak neperiodické.

V jednotlivých kapitolách se budu věnovat půdě; popíšu její funkce, způsoby jejího oceňování, hodnocení zemědělského půdního fondu a vysvětlím pojem intenzita zemědělské výroby, která je vyjádřena ukazateli přímými, výslednými, nebo pomocnými. Mezi tyto ukazatele patří např. spotřeba osiv a sadby na hektar zemědělské půdy, spotřeba živé práce na hektar zemědělské půdy, aj.

. V kapitole věnované práci se zaměřím na trh práce a jeho specifické rysy. Dále vysvětlím rozdělení pracovních sil, a to podle věku, kvalifikace a pohlaví a především zhodnotím vývoj produktivity práce, která je měřena hlavně hrubou zemědělskou

produkcí, přidanou hodnotou a výsledkem hospodaření před zdaněním. V závěru této kapitoly pojednávám i o jednom z rysů zemědělství v oblasti práce, tedy mzdové disparitě. V části práce věnované kapitálu vysvětlím jeho rozdělení z různých hledisek, popíšu druhy výnosů z něj získaných a zhodnotím kapitálovou situaci České republiky. K zhodnocení jsem použil ukazatel obratu celkových aktiv za souhrn podnikových činností a výnosnost celkového kapitálu.

V závěru práce je shrnutí a zhodnocení existující situace.

3. Rešerše literatury

3.1 Půda

Půda je povrchová vrstva souše, vyvíjející se v důsledku působení půdotvorných faktorů a podmínek. (Janků – 2007)

3.1.1 Půda jako výrobní faktor

Půda je jedním z výrobních faktorů. Vedle práce a kapitálu vždy byla a bude základním nenahraditelným zdrojem produkce potravin a přírodního bohatství každé země. Půda je ve světě chápána jako výhodný tezaurus kapitálu, nepodléhající vlivu inflace.

V podmínkách tržního hospodářství půda, i přes své specifické vlastnosti, podléhá působení tržních sil, tj. nabídky a poptávky a stává se předmětem směny na trhu zemědělských nemovitostí.

Zvláštnost půdy jako základního výrobního prostředku v zemědělství je dána zejména těmito faktory (Svatoš - 2007):

- Půda je vzácným, nerozmnožitelným statkem, který nelze vyrábět ve výrobním procesu a proto je její množství fixní. Nabídku půdy nelze zvýšit při vyšší ceně nebo naopak, snížit při poklesu ceny půdy. Výnos z půdy (cena nájemného) byla nazvána rentou

- Je nenahraditelná pro výrobu většiny potravin (s výjimkou využívání hydroponií, zčásti i moří)
- Při správném obhospodařování se půda neopotřebovává, ale naopak se její úrodnost obnovuje a zvyšuje, její dobu upotřebitelnosti lze považovat za nekonečnou. Proto se půda neodepisuje
- Je živou hmotou, ve které probíhají biologické, fyzikální a chemické procesy a je aktivním činitelem zemědělského výrobního procesu
- Je zdrojem živin pro biologický růst rostlin
- Je nepřemístitelná

3.1.2 Funkce půdy

Funkce půdy jako základního produkčního faktoru je dána především její úrodností, která je jednak přirozená, jednak kulturní (ekonomická), která byla nad úroveň přirozené půdní úrodnosti vytvořena zásahem člověka.

Rozhodující z hlediska zemědělství je funkce (Janků – 2007):

- **průdučční** – především výroba potravin, ale i surovin pro zpracovatelský průmysl textilní, farmaceutický, kosmetický apod.
- **ekologická** – půda umožňuje využití obnovitelných a netradičních zdrojů energie alternativní produkcí např. surovin pro chemický průmysl (pohonné hmoty, mazadla)

přírodní: životní prostor a základ života pro člověka, rostliny a zvířata

součást koloběhu v přírodě (voda, živiny)

prostředí pro transformaci látek, energetické, pufrovací a filtrační procesy

samočistící funkce – likvidace organických zbytků, poutání a detoxikace xenobiotik (cizorodých látek)

jímací a retenční prostor pro vodu

užitková: stanoviště zemědělských a lesnických plodin

hospodářské využití (dopravní sítě, uložení odpadů)

prostor pro bydlení a rekreaci

zdroj surovin

podklad pro stavby
rekreační význam

kulturní: archiv dějin přírody a lidské činnosti

- **tvorba krajiny, životního prostředí, ochrana vodních toků.**
- **Sociální**

V oblastech, kde nejde prioritně o zajištění intenzivní zemědělské výroby, poskytuje zemědělská půda možnost **alternativního využití**, např. převod orné půdy do drnového fondu (trvalé louky a pastviny), pro chov lovné zvěře, hlemýžďů, ryb, vodní drůbeže apod.

V lokalitách s hygienicky nadlimitním výskytem cizorodých látek v rostlinné produkci je vhodné nezemědělské využití půdy, tzn. převod do jiných kultur (zalesňování), pěstování speciálních dřevin atd. V příhraničních lokalitách, horských a podhorských oblastech lze využít tímto způsobem půdu pro sport, rekreaci a rozvoj agroturistiky.

Nové funkce zemědělství v oblasti venkovského a environmentálního rozvoje ČR souvisí s řešením problémů českého zemědělství v méně příznivých oblastech tzv. LFA (Less Favourable Areas). V těchto oblastech se stává zemědělská výroba nekonkurenceschopnou, přičemž výměra těchto oblastí může v budoucnosti přesáhnout až polovinu současné plochy zemědělského půdního fondu. (Svatoš – 2007)

3.1.3 Charakteristika zemědělského půdního fondu ČR

Kvantitativní hledisko hodnocení půdního fondu a porovnání s vybranými evropskými zeměmi

Celková výměra půdního fondu v ČR k 31.1.2007 činila 7 887 tisíc hektarů z toho orné půdy bylo 3 025 tisíc hektarů (tabulka č. 1.). Zemědělský půdní fond tvoří zhruba polovinu (54%) celkové rozlohy ČR. Tento podíl je ve srovnání se zeměmi Evropské unie nejvyšší ve Velké Británii (73%) a nejnižší v Rakousku (42%).

Procentem zornění (70 %) se řadíme na přední místo v porovnání s našimi sousedy (průměr EU je 52%). Zato srovnatelná se zeměmi EU je výměra zemědělské půdy na obyvatele. V ČR připadá 0.41 hektarů zemědělské půdy na obyvatele, 0.29 hektarů orné půdy na obyvatele. V porovnání s ostatními zeměmi střední a východní Evropy má naše republika nejmenší výměru zemědělské půdy na obyvatele. Ve výměře zemědělské půdy na pracujícího v zemědělství (PVZ) se s výměrou 15.37 ha/PVZ blížíme průměru EU (16.86 ha/PVZ). Vyšší výměry zemědělské půdy na pracovníka v zemědělství dosahuje Velká Británie, Francie a Dánsko, ze zemí střední a východní Evropy především Rusko. Výměra orné půdy / PVZ v ČR (11.7 ha) je větší než průměr Evropské unie (9.37 ha orné půdy / PVZ), větších ploch dosahuje Dánsko, Francie, Velká Británie a Rusko.

Průměrná velikost zemědělského podniku v ČR je 131 ha zemědělské půdy. To svědčí o tom, že si české zemědělství zachovalo poměrně vysokou úroveň koncentrace výroby. V porovnání se zeměmi EU dosahuje největší hodnoty Velká Británie (71 ha), Francie (35 ha) a Rakousko (14 ha) zemědělské půdy. (Svatoš – 2007)

Tabulka č. 1 Změny jednotlivých druhů pozemků v roce 2008 (v hektarech) (Český úřad zeměměřičský a katastrální)

Druh pozemku	Výměra v ha		Rozdíl ha
	k 31. 12. 2007	k 31. 12. 2008	
orná půda	3 032 448	3 025 597	-6851
chmelnice	10 766	10 762	-4
vinice	19 116	19 131	15
zahrady	162 322	162 642	320
ovocné sady	46 537	46 231	-306
trvalé trav. porosty	977 988	979 918	1730
zemědělská půda	4 249 177	4 244 081	-5096
lesní pozemky	2 651 209	2 653 033	1824
vodní plochy	162 122	162 500	378
zastavěné plochy a nádvoří	130 574	130 933	359
ostatní plochy	693 584	695 965	2381
nezemědělská půda	3 637 489	3 642 431	4 942
celkem	7 886 666	7 886 512	-154

Kvalitativní hledisko hodnocení půdního fondu

Pokud jde o kvalitu půdního fondu a ostatní přírodní podmínky pro zemědělskou výrobu, lze ČR považovat za evropský průměr.

České zemědělství patří k typu podhorskému, až horskému. Zhruba 21% půd je pod hranicí marginality (hrubý roční rentní efekt je záporný), 59% půd má podprůměrnou až průměrnou bonitu a 20% půd je nejproduktivnějších. Kladnou hodnotu hrubého ročního rentního efektu má necelých 80% půd.

Podle komplexního průzkumu půd je zhruba 60% zemědělského půdního fondu na půdách méně až málo úrodných. Z půdních typů převládají hnědé půdy (40% z.p.), hnědozemě (13% z.p.), černozemě (11% z.p.). Z půdních druhů převažují na zemědělské půdě středně těžké typy (84%).

Klima v České republice má převážně subkontinentální charakter. Nejvyšší zastoupení má klimatický region MT 4, tj. mírně teplý, vlhký (25% z.p.) a MT 2 (20 %).

Efektivní využití půdního fondu není problémem pouze České republiky, ale i většiny evropských zemí. Mezi globální problémy současnosti patří potravinová bezpečnost, tedy zajištění dostatečného množství potravin pro stále rostoucí světovou populaci. Paradoxně evropské problémy, zejména států EU, souvisí především s nadprodukcí zemědělských produktů.

Tyto problémy se nevyhnuly ani zemím střední a východní Evropy, kde s přechodem na tržní hospodářství došlo k poklesu poptávky po některých zemědělských produktech, zejména po potravinách. Česká republika patří s ohledem na kvalitu zemědělsky využitelného půdního fondu k zemím, které nemohou být orientovány na export agrárních produktů. Spíše jde o udržení si pozic na domácím trhu, případně subvencovaný vývoz v rámci jejich závazků vůči WTO. Existují v podstatě dvě možnosti využití ZPF v České republice (Svatoš – 2007):

- Zachování zemědělské výroby téměř na celé ploše zemědělské půdy, tedy orientaci na relativně extenzivní výrobu a tím i nižší stupeň využití produkčního potenciálu, za předpokladu nižší efektivity, zejména rostlinné výroby

- Intenzivní využití zemědělské půdy v oblastech s příznivými půdně-klimatickými podmínkami a při eliminaci produkční funkce v zemědělství na zbývající ploše, v méně příznivých oblastech (LFA)

Využití půdního fondu je tedy spjato s uplatněním zemědělské politiky, která bude ovlivňovat další sociálně ekonomický rozvoj, zejména na úrovni regionů.

Výrobní podmínky a využití zemědělského půdního fondu v ČR z hlediska půdně klimatických podmínek charakterizují zemědělské výrobní oblasti. Tato kategorizace půd, bez ohledu na administrativní hranice vyšších územních celků, slouží pro účely zemědělské statistiky, pro srovnávací hodnocení podnikatelských subjektů, analýzu jejich ekonomických výsledků, regionální politiku aj.

Nové výrobní oblasti a podoblasti byly zpracovány v roce 1996 na základě výsledků bonitace zemědělských půd ČR.

Bylo vymezeno celkem pět oblastí a 21 podoblastí. Mezi pět základních oblastí patří (Svatoš – 2007):

ZVO kukuřičná: typ kukuřično řepařsko obilnářský s pěti podoblastmi (6.7% z.p.)

Zahrnuje hlavně území jižní Moravy, tato oblast je nejteplejší, srážkově průměrná až podprůměrná. V půdním pokryvu převládají černozemě, provázené nivními a lužními půdami. Hlavními plodinami jsou kukuřice na zrno, pšenice, cukrovka, teplomilné plodiny, zelenina a ovoce a vinná réva. Stupeň zornění je 80%.

ZVO řepařská: typ řepařsko obilnářský s pěti podoblastmi (24.3 % z.p.)

Je lokalizována do oblasti Polabí, Moravských Úvalů a části Opavska. Roční průměrné teploty se pohybují mezi 8 až 9 stupni Celsia, srážky jsou zpravidla dostatečné (500 až 650 mm). Převažují černozemě, hnědozemě, nivní půdy. Hlavními plodinami jsou cukrovka, pšenice, sladovnický ječmen a zelenina. Stupeň zornění je 80%.

ZVO obilnářská: typ obilnářsko krmivářský se čtyřmi podoblastmi (40.5 % z.p.)

Zaujímá největší, převážně teplejší pahorkatinnou část ČR. Roční teplotní normál je mezi 5-8.5 stupni Celsia, srážkový normál 550-700mm. Půdní pokryv je tvořen různorodými půdami, od hnědozemí a illimerizovaných půd až po glejové půdy. Nejvíce se zde pěstují obiloviny, některé technické plodiny, řepka. Pěstování cukrovky i brambor je méně vhodné až nevhodné. Stupeň zornění je 60%.

ZVO bramborářská: typ bramborářsko obilnářský se čtyřmi podoblastmi (18.5% z.p.)

Zahrnuje chladnější pahorkatinnou a vysočinnou část ČR. Průměrné roční teploty jsou 5-8 stupňů Celsia a srážky 550-900 mm. Půdní pokryv tvoří téměř výhradně hnědé půdy, především kyselé a oglejné, převážně zrnitostně lehké. Reliéf terénu je mírně zvlněný až mírně svažité. Hlavními plodinami jsou konzumní, průmyslové a sadbové brambory, převážně krmné obilniny, v nižších polohách řepka, ve vyšších len. Stupeň zornění je 60%.

ZVO pícinářská: typ pícinářský s rozhodujícím zaměřením na chov skotu, se třemi podoblastmi (10% z.p.)

Byla vymezena v nejvyšších a nejchladnějších polohách s průměrnou roční teplotou 5-6 stupňů Celsia, srážkami vyššími než 700 mm. Půdní pokryv tvoří hnědé půdy kyselé, oglejené a glejové. Terén je často středně až silně svažité a půdy jsou kamenité. Zpravidla převažují trvalé travní porosty, na orné půdě krmné obilniny a píciny, zčásti i brambory. Stupeň zornění je menší než 50%.

3.1.4 Oceňování zemědělské půdy

Vývojové etapy oceňování zemědělské půdy

Před rokem 1948 byl měřítkem hodnoty půd tzv. katastrální výtěžek, jemuž předcházela čistý katastrální výnos. Čistý výnos vyjadřoval produktivitu půdy a tím i její hospodářskou hodnotu. Byl stanoven jako rozdíl v dlouhodobějším průměru obvyklých

nákladů od hrubého výtěžku. Podle hodnoty katastrálního výtěžku byly všechny pozemkové parcely v oceňovacím okrsku zařazeny do systému bonitních tříd.

Oceňování půdy se provádělo pro účely daňových odvodů a správních poplatků, pro výpočet pojistných náhrad při živelných pohromách, pro stanovení výše hypotečních půjček, odhady zemědělského majetku, při sjednávání pachtovného, směně pozemků.

Po roce 1948 byl pojem vlastnictví půdy značně omezen, i když ne zrušen. Právo užívací bylo nadřazeno právu vlastnickému. Neexistoval zde trh se zemědělskou půdou, tedy ani reálné ceny půdy. Byly to pouze symbolické náhrady na vyvlastněnou půdu pro veřejné účely (těžba surovin, obrana státu, stavba dálnic apod.). Absence reálných cen pozemků, mimo stavebních, byla v roce 1990 překlenuta zavedením právního institutu „úřední cena“ zemědělské půdy.

V současné době se na trhu zemědělských nemovitostí setkáváme s různými cenami, např. nákupními, pořizovacími, zůstatkovými, účetními, reprodukčními, srovnávacími. V souvislosti s oceňováním zemědělských pozemků mají největší četnost a význam ceny úřední a ceny tržní. (Homolka a kol. – 2002)

3.1.5 Úřední ceny zemědělské půdy

Ceny úřední, někdy nazývané též ceny určené, zjištěné (podle cenového předpisu) nebo administrativní, jsou upraveny zákonem č.151/1997 Sb. O oceňování majetku a vyhláškou č. 331/2001 Sb., kterou se mění vyhláška č. 279/1997 Sb.

V této vyhlášce je uvedeno 2199 bonitovaných půdně-ekologických jednotek, které jsou oceněny sazbou v Kč/ m². Uvedené sazby je možné upravit pro konkrétní pozemek opravnými koeficienty (až 35% srážkami a přírážkami až 560%) z hlediska vlivu polohy a dalších faktorů (zvýšená kamenitost, výskyt stožárů elektrovedných zařízení, chráněných oblastí, i místní zatížení apod.), působících na využitelnost pozemků pro zemědělskou výrobu. Opravné koeficienty jsou součástí této vyhlášky. Úřední ceny půdy jsou pravidelně aktualizovány formou vyhlášky. (Homolka a kol. – 2002)

3.1.6 Funkce úředních cen

Úřední ceny dle výše uvedené vyhlášky č. 331/2001 Sb. plní v podmínkách dosud nerozvinutého trhu zemědělských nemovitostí nezastupitelnou funkci. Rozhodující je funkce závazná, tedy pro účely fiskální, tzn., že úřední ceny jsou základem pro výpočet daní (z převodu nemovitostí, daně dědické, darovací, daně z pozemku a jiné.), ke stanovení výše pachtovného za půdu, pro vyjádření hodnoty majetkové podstaty, při vyvlastnění půdy pro veřejné účely, při pozemkových úpravách a v posledních letech se úřední ceny využívají jako kritérium při poskytování některých druhů dotací do zemědělství.

Četnost uplatňování úředních cen zemědělské půdy je v současné době až 96% a předpokládá se, že v rozvinutém tržním hospodářství budou úřední ceny zemědělské půdy postupně nahrazovány liberalizovanými tržními cenami. Druhou, ale spíše informativní funkcí, je funkce orientační. (Homolka a kol. – 2002)

3.1.7 Intenzita zemědělské výroby

S růstem počtu obyvatelstva a ubýváním půd vhodných pro zemědělské využití vznikla potřeba dosahovat více produkce z každé jednotky plochy obdělávané půdy. Toho lze dosáhnout například využíváním nových technologií, vědeckých poznatků, zvyšováním účinnosti přírodních faktorů. Takový způsob hospodaření na půdě má intenzivní charakter a jde tedy o intenzifikaci zemědělské výroby. Intenzifikace je proces zvyšování produkce z jednotky plochy půdy, při využití intenzifikačních faktorů.

Intenzita zemědělské výroby vyjadřuje stupeň této intenzifikace, tj. stav mohutnosti zemědělského výrobního procesu ve vymezeném časovém úseku na jednotku výrobního faktoru, zejména půdy. Je to statistický ukazatel, vyjadřující kvantitativně míru úrovně intenzifikace zemědělské výroby v čase.

Úroveň intenzity zemědělské výroby v jednotlivých zemích souvisí s množstvím půdy připadajícím na obyvatele. S ohledem na růst světové populace a omezené zdroje zemědělsky využitelného půdního fondu je žádoucí intenzifikace zemědělství.

Ukazatele intenzity hodnotí stupeň intenzifikace jak z hlediska vstupů (spotřeby výrobních faktorů na hektar zemědělské půdy), tak z hlediska výsledků (výstupů)

výrobního procesu. Soustava ukazatelů se vztahuje k výměře zemědělské půdy a v živočišné výrobě na počty hospodářských zvířat, jakožto hlavním výrobním faktorům.

Výsledné ukazatele intenzity zemědělské výroby patří do skupiny tzv. naturálních ukazatelů. Vyjadřují se jako poměr jednotlivých kategorií hmotných výsledků výroby (vyjádřených ve fyzických jednotkách, stálých cenách, popřípadě energetických jednotkách) a výměry zemědělské (orné) půdy. Jsou jimi např. hrubá zemědělská produkce na hektar zemědělské půdy, hrubá produkce jednotlivých odvětví rostlinné (živočišné) výroby na hektar z. p. (na kus), užitkovost hospodářských zvířat, hektarové výnosy plodin atd.

Pomocné ukazatele charakterizují podmínky (přírodní a ekonomické), při kterých bylo dosaženo určité úrovně intenzity zemědělské výroby. Informují tedy o celkové vybavenosti zemědělské výroby a o disponibilních zdrojích. Množství a kvalita zdrojů (pracovních sil), objem kapitálové vybavenosti a dostupnost cizího kapitálu umožňuje větší vklady do výroby při jejich efektivním využití. Vysoká vybavenost půdou může vést k extenzivnějším formám hospodaření, nízká vybavenost k intenzivnějším. Vyšší kvalita půdního fondu umožňuje pěstovat intenzivnější plodiny, dosahovat vyššího zhodnocení vkladů v rostlinné a následně i živočišné výrobě. Mezi tyto ukazatele patří např. procento zornění, struktura zemědělské půdy, struktura plodin na orné půdě, počty pracovníků na hektar, struktura kapitálu a jiné. (Svatoš – 2007).

3.1.8 Metoda výpočtu úředních cen

Úřední ceny se netvoří volně, ale jsou stanoveny podle objektivních hledisek, jejich sazby jsou limitovány jako ceny maximální a byly stanoveny výnosovým způsobem. Vycházelo se z bonitace zemědělských půd prováděné v 70. letech, jejímž výsledkem bylo zatřídění zemědělských půd podle půdně klimatických podmínek do soustavy bonitovaných půdně-ekologických jednotek (BPEJ). V České republice bylo vytipováno celkem 2199 takových jednotek a pro každou byla vypočtena úřední cena, diferencovaná podle produktivity půdy. BPEJ je základní mapovací a oceňovací jednotkou, jejíž charakteristika je vyjádřena pětimístným číselným kódem, kde první číslice znamená příslušnost ke klimatickému regionu, druhá až třetí číslice příslušnost k hlavní půdní jednotce, čtvrtá číslice kombinace svažitosti pozemku a jeho expozice

ke světovým stranám a pátá číslice kombinaci hloubky půdního profilu a jeho skeletovitosti.

Soustava BPEJ byla produkčně oceněna prostřednictvím parametrizovaných naturálních výnosů devíti hlavních plodin, řazených do oceňovacích typových struktur (OTS) na orné půdě. OTS rostlinné produkce byly vytvořeny jako model, do určité míry definující účelné a agronomicky i ekologicky opodstatněné střídání a zastoupení hlavních zemědělských plodin v závislosti na půdně-klimatických podmínkách. Nemají tedy bezprostřední návaznost na skutečné výrobní struktury zemědělských podniků, ani nejsou návodem na konkrétní osevní postup. (Svatoš – 2007)

3.2. Práce

3.2.1 Práce jako výrobní faktor

Práce je jedním z výrobních faktorů, které lze charakterizovat obdobně jako jiné faktory pomocí tržních kategorií (cena, nabídka, poptávka atd.). Tento faktor je současně příznačný řadou specifických rysů. Z kvantitativního hlediska ji lze charakterizovat pomocí množství vynaložených hodin pracovníků. Z kvalitativního hlediska tvoří práci úroveň všeobecného a odborného vzdělání, profesní struktura (skladba povolání) a všeobecné podmínky kulturní vyspělosti obyvatelstva. Práce je také součástí technologické úrovně výroby, je tedy jedním z dílčích činitelů technického pokroku.

Jako výrobní faktor je množství práce vstupem produkční funkce vedle jiných vstupů, jejím výstupem je velikost finálního produktu. (Svatoš – 2007)

3.3.2 Trh práce

Trh práce představuje specifický druh trhu, na němž se nabízí a hledá zvláštní zboží – lidská pracovní síla. Pracovní síla je neoddělitelná od svého nositele, člověka. Protože v soudobém světě člověk zpravidla nemůže být koupen ani prodán, prodávají se a kupují služby pracovních sil. Nemění se vlastnictví zboží, kupující získává pouze jakési právo užívání, jehož míra je předem dohodnuta a za něž musí nositeli pracovní síly platit. Prodávající a kupující se rozhodují víceméně svobodně a zachovává se jim subjektivita. Vstupují do smluvního vztahu, smluvního poměru, jehož důvodem je práce. Proto se mu

říká pracovní poměr a ten je formalizován pracovní smlouvou. Charakter trhu práce je dán velikostí nabídky pracovních sil a velikostí nabídky pracovních míst, tj. velikostí poptávky po pracovních silách, resp. jejich vzájemným poměrem. Tento poměr ovlivňuje i cenu pracovní síly (mzdu) a pracovní podmínky, nabízené kupující stranou, jinak řečeno požadované stranou prodávající. (Horalíková – 1998)

Trh práce však není klasickým trhem. Nepodléhá jen mechanismu nabídky a poptávky s determinujícím mzdovým mechanismem. Trh práce se liší od představy klasických ekonomů, a to především ze vzájemně propojených důvodů (Hudečková, Kučerová – 2003):

- Pracovní síla není klasickým zbožím
- Na trhu práce působí silné sociální a kulturní faktory
- Existuje marginalizace na trhu práce
- Trh práce je rozdělen do určitých segmentů
- Asymetričnost voleb, což znamená, že zaměstnanci a zaměstnavatelé nemají stejné možnosti volby
- Na trhu práce existuje kolektivní vyjednávání (odbory, zaměstnavatelské svazy)
- Státní regulace trhu práce

Na trhu práce jde o vztah mezi nabídkou a poptávkou po práci. Výsledkem je stanovení mzdy a úrovně zaměstnanosti. Zaměstnanost vyjadřuje míru využití jednoho z hlavních produkčních faktorů – práce a v tom smyslu má vztah k potencionálnímu objemu HDP.

Míra nezaměstnanosti vyjadřuje obecně podíl nezaměstnaných na ekonomicky aktivním obyvatelstvu.

$$\text{míra nezaměstnanosti} = \frac{\text{nezaměstnaní}}{\text{ekonomicky aktivní obyvatelstvo}} \times 100$$

Nízká míra nezaměstnanosti může korespondovat s růstovou fází ekonomiky, ale může též svědčit o přezaměstnanosti, pokud jiné ukazatele (např. produktivita práce) jsou nízké při standardní úrovni technologického a organizačního vybavení podniků.

Mzda je rovnovážná cena jednotky práce (tj. jedné pracovní hodiny), tedy cena, při níž se poptávané množství práce rovná množství nabízenému. Při vyšší úrovni mzdy než je rovnovážná by došlo k přebytku na trhu práce, tj. nabízené množství práce by převýšilo poptávané, mzda by klesala - přibližovala by se k rovnovážné úrovni.

Nabízená cena statku práce za jednotku (tj. za jednu hodinu) se nazývá nominální mzda. Je tedy určena počtem peněžních jednotek za určitý čas.

Reálná mzda je určena kupní silou nominální mzdy, tj. vyjadřuje se množstvím statků a služeb, které si může příjemce nominální mzdy za ni koupit.

Vztah mezi průměrnou mzdou a produktivitou práce:

Produktivitu práce je možno považovat za syntetický ukazatel ekonomického potenciálu a konkurenceschopnosti státu. Lze ji hodnotit z několika zorných úhlů (Svatoš – 2007):

Jedním z nich je vztah produktivity práce a průměrných mezd v nosných odvětvích ekonomiky, tj. průmyslu a stavebnictví. V posledních letech se předstih tempa růstu reálných mezd před tempem růstu produktivity práce stal vážným problémem české ekonomiky.

- Zvýšení podílu mezd v nákladech (v průměru mzdové náklady z celkových činí v současné době 10-12%), lze zabezpečit buď růstem produktivity práce při neutrálním vývoji nemzdových nákladových položek, nebo jejich poklesem, nezvýší-li se produktivita práce. Rezervy je třeba hledat ve výrobní spotřebě (snížení materiálové a energetické náročnosti výroby).
- Neroste-li produktivita práce rychleji než mzdy, resp. nenajdou-li firmy při její nízké dynamice prostor pro růst mezd v nemzdových nákladech, což může být při nízké technologické úrovni problematické, stávají se mzdy nákladově inflačním faktorem s důsledkem snižování konkurenceschopnosti ekonomiky. S ohledem na vstup ČR do evropských integračních struktur je potřeba vytvořit podmínky pro růst ceny práce tak, aby se postupně přibližovala úrovni států EU.

3.2.3 Specifické rysy trhu práce

Poptávka po práci i nabídka práce jsou velmi heterogenní. Příčinou jsou zásadně odlišné požadavky, které kladou na vykonavatele pracovní činnosti různé pracovní obory, např. práce kopáče a architekta se od sebe značně odlišují a zastupitelnost mezi nimi je téměř nulová. Mezi kvalifikovanou a nekvalifikovanou prací však může nastat asymetrická zastupitelnost (lékař – zdravotní sestra). Přitom se tato zastupitelnost liší z hlediska časového období. Je mnohem větší v dlouhém období, protože při přechodu pracovníka na jinou profesi je zapotřebí přeškolení. Segmentace trhu práce se tedy výrazněji projevuje v krátkém období než v dlouhém.

Vedle profesní segmentace existuje i segmentace regionální. Skladba poptávky i nabídky na trhu práce se silně odlišují v různých oblastech. Existuje také odlišná míra mobility v různých zemích z kulturně historických důvodů (např. v USA je vyšší pracovní mobilita než v zemích Evropské unie).

Dalším rysem trhu práce je institucionalizace. Na trhu práce působí profesionální svazy (například lékařské komory), velké firmy a odbory. Jejich existence a jejich možnosti působení jsou do značné míry výsledkem tradice a kulturně historických specifických rysů dané země. K institucionalizaci přispívá i právní regulace trhu práce (např. stanovení minimální mzdy).

Tendence mezd reagovat pomalu na změny ekonomických proměnných, která je navíc umocněna pružnější reakcí na jejich zvyšování než na snižování, se nazývá strnulost mezd. Za hlavní příčiny této strnulosti se považuje vliv odborů a administrativní politika velkých firem, které často stanovují fixní mzdové tarify. Tyto firmy mění spíše požadavky na pracovníky než mzdy, které se mění v dlouhém období. Další příčinou je smluvní charakter mezd. Stanovují se většinou na delší dobu, při krátkodobých výkyvech na trzích práce a statků se jejich výše nemění. Administrativní náklady na změnu celé mzdové struktury by často převýšily efekt dosažený pružnější reakcí firmy na trhu práce. Krátkodobě jsou tedy mzdy málo pružné, zatímco v dlouhém období se mění.

Specifickým jevem, který se někdy projevuje na trhu práce, je diskriminace. Netržní diskriminace je charakterizována tím, že podmínky pro ni vznikají ještě předtím, než dojde ke kontaktu potenciálního zaměstnance a zaměstnavatele.

Takovou diskriminací je třeba diskriminace podle rasy, pohlaví, etnika. V konečné instanci se projevuje v disparitách mezi příjmy určitých skupin obyvatelstva.

Vedle netržní diskriminace existují různé formy diskriminace tržního charakteru. Patří sem platby za faktor v podmínkách nedokonalé konkurence na trhu práce, disparita mezi nabídkou a poptávkou v určitém regionu. (Brčák a kol. – 2005)

3.2.4 Trh práce v zemědělské výrobě

Situace na agrárním trhu práce zůstává nadále determinována tím, že zemědělské podniky v důsledku tlaku na zefektivňování výroby omezují počty pracovníků a nová pracovní místa prakticky nevytvářejí (nabídka pracovních míst ve venkovském prostoru je obecně nízká, nebo ji nikdo neakceptuje).

Ekonomická transformace a restrukturalizace odvětví spolu se specifickou vlastnicko- podnikatelskou a velikostní strukturou zemědělských podniků se promítá do struktury ekonomicky aktivní populace v zemědělství podle postavení v hlavním zaměstnání a majetkoprávního vztahu k výrobním zdrojům. Mezi ekonomicky aktivními lze rozlišit pět sociálně ekonomických skupin:

- zaměstnanci (tj. pracovníci placení mzdou v podnicích právnických i fyzických osob, včetně najatého managementu)
- pracující členové zemědělských družstev (sebezaměstnaní podílníci na zemědělské půdě, majetku, kapitálu, činnosti a řízení družstva)
- podnikatelé pracující na vlastní účet (sebezaměstnané fyzické osoby s podnikatelským oprávněním, bez zaměstnanců)
- zaměstnavatelé (sebezaměstnaní podnikatelé v zemědělských podnicích právnických i fyzických osob neplacení mzdou, kteří najímají pracovní sílu)
- pomáhající rodinní příslušníci (sebezaměstnané osoby v podnicích podnikatelů pracujících na vlastní účet)

Pro meziroční strukturální vývoj zaměstnanosti v zemědělství podle postavení v zaměstnání je nejvýznačnější pokračující mírný pokles podílu kategorie členů družstev a nárůst podílu kategorie podnikatelů bez zaměstnanců. Strukturální podíl kategorie zaměstnanců, jenž v minulých letech vykazoval trvale rostoucí tendenci, zůstal v letech

předchozích prakticky beze změn. Vzhledem k tomu, že většina zemědělských pracovníků v ČR má status pracovní síly odměňované mzdou, lze za relevantní ukazatel sociálního postavení zemědělců považovat úroveň mezd. Mzdy v zemědělství již dlouhodobě zaostávají za průměrnými mzdami v národním hospodářství. Zatímco průměrná měsíční nominální mzda v národním hospodářství celkem dosáhla v roce 2008 23 542 Kč, v zemědělství pak pouze 18 438 Kč. Relativní nárůst oproti předchozímu roku činil v národním hospodářství 8,5 % a v zemědělství o 9,6 %, které tak patří mezi odvětví s nejvyšším relativním meziročním přírůstkem. Absolutní rozdíl mezi průměrnou mzdou v národním hospodářství a v zemědělství vzrostl (vzhledem k rozdílnému základu - v zemědělství výrazně nižšímu) na 4 941 Kč (Český statistický úřad).

Sociální situaci zemědělců nadále nepříznivě podmiňuje především nízká cena práce v odvětví (nízká úroveň mezd, nezmírňující se disparita a narůstající absolutní rozdíl mezd v zemědělství vůči národnímu hospodářství) a přetrvávající problémy na agrárním trhu práce. Tyto problémy jsou způsobeny na jedné straně nízkou nabídkou pracovních příležitostí ve venkovském prostoru obecně a omezenou absorpční schopností agrárního trhu práce, na druhé straně specifickými charakteristikami zemědělské pracovní síly (zejména nižší úrovní vzdělání a nepříznivou věkovou skladbou, ovlivněnou i minimálním zájmem mladých o uplatnění v zemědělství). (Zelená zpráva 2005)

3.2.5 Mzdová disparita v českém zemědělství

Tradiční teoretická koncepce příjmové parity (příjmové rovnováhy), resp. disparity (příjmové nerovnováhy) rozeznává v zemědělství (Boháčková I., Hrabánková M. 2008):

- Externí disparitu – pokud se jedná o vztah zemědělství k okolnímu prostředí, což je dáno rámcem a strukturou národní ekonomiky. Rozlišujeme dva základní principy pro srovnání (podle efektivity indikátoru „příjem odvětví na jednu pracovní jednotku“ a další podle preferovaného ukazatele „průměrná mzda v zemědělství“ ve srovnání s průměrnou mzdou v národní ekonomice a průměrnou mzdou v průmyslu

- Interní disparitu – pokud se jedná o disparity uvnitř zemědělství monitorované dle typu vlastnictví zemědělských podniků, resp. dle velikosti podniku nebo přirozených podmínek pro zemědělské podnikání. Indikátory v tomto smyslu jsou příjmy obchodu (většinou za hektar nebo za pracovní jednotku- AWU)

Charakteristickým rysem zemědělství, tedy i českého, je příjmová, resp. mzdová disparita – tedy disparita mezd aktivně pracující populace v zemědělství (včetně zaměstnanců a sebe-zaměstnaných podílníků zemědělských družstev).

Nicméně, pracovní síly v odvětvích obsahují všechny skupiny pracovních sil, aniž by braly v potaz jejich strukturu. Výsledkem je „průměrná pracovní síla“. Jinými slovy – protože průměrná mzda nebere v potaz povolání, vzdělání, strukturu pracovních sil v odvětví, snadno vznikne situace, že mzdy v odvětvích s vysokým podílem manuálních profesí, nižším stupněm kvalifikace a speciální nebo specializované práce a tím také nižší mzdy, jsou vzájemně srovnávány s odvětvími charakteristickými typickou převahou speciálních činností, vysokou úrovní vzdělání, specializace a odbornosti.

Typickým příkladem je současný způsob prezentace mzdové disparity v zemědělství v oficiálních dokumentech, včetně Zprávy o stavu českého zemědělství (též nazývána Zelenou zprávou), kde komparativním základem je zčásti průměrná mzda v průmyslu a zčásti průměrná mzda v národní ekonomice. Podle organizační struktury národní ekonomiky průmysl zahrnuje (Český statistický úřad):

- těžbu nerostných zdrojů (včetně těžby energetických surovin a těžby dalších minerálních zdrojů)
- zpracovatelský průmysl (v tom je obsažen potravinářský průmysl, textilní průmysl, kožedělný průmysl, dřevozpracovatelský průmysl, papírenský průmysl, chemický průmysl, výroba koksu, paliv, rafinerie surové nafty, výroba plastových a gumových výrobků, výroba dalších nekovových minerálních produktů, strojařský průmysl, kovoobráběcí průmysl, výroba elektrických a optických zařízení a vybavení, výroba dopravních prostředků a zařízení)
- výrobu a distribuci elektřiny, vody a plynu

Na základě výčtu těchto různých druhů průmyslu vyvstává otázka, jak blízko či daleko jsou tato odvětví k zemědělství tak, aby bylo možno srovnávat mzdy a vydedukovat reálný závěr. V případě srovnávání úrovně mezd v zemědělství a národní ekonomiky jako celku je šíře různosti dokonce ještě větší. (Boháčková I., Hrabánková M. 2008)

3.2.5 Struktura pracovních sil

Pracovní síly rozdělujeme (Svatoš – 2007):

• podle věku

Vyjadřuje zastoupení jednotlivých věkových skupin v celkovém počtu pracovníků. Při grafickém znázornění všech věkových skupin během života člověka vzniká stylistický obraz stromu, tzv. „strom života“. Pro zajištění žádoucího průběhu reprodukce pracovních sil má věková struktura odpovídat horní polovině stromu života, tzn., že největší podíl by měly mít věkové skupiny 15-40 let.

Pracovníci v zemědělství vykazují méně příznivou věkovou strukturu než zaměstnaní v národním hospodářství celkem. Největší podíl pracovních sil v zemědělství je ve věkové kategorii 41-60 let. Věková struktura se diferencuje podle právních forem zemědělského podnikání, např. v podnicích fyzických osob je více pracovníků mladších věkových kategorií a zároveň více pracovníků poproduktivního věku.

• podle kvalifikace

Vyjadřuje zastoupení skupin pracovníků jednotlivých kvalifikačních stupňů v celkovém počtu pracovníků. Všeobecně je kvalifikace dána druhem přípravy teoretické i praktické.

Z hlediska kvality pracovních sil je zemědělství pod úrovní celého národního hospodářství ČR. V zemědělství je zhruba o 2/3 nižší podíl vysokoškoláků, přibližně poloviční podíl středoškoláků, ale více než dvojnásobný podíl pracovníků se základním vzděláním, ve srovnání s národním hospodářstvím.

- **podle pohlaví**

Vyjadřuje kvantitativní podíl mužů a žen v celkovém počtu pracovníků. Z povahy dřívější zemědělské malovýroby, založené na ruční práci, lze odvodit převahu ženské práce. S rozvojem mechanizace se podíl práce žen snižuje, vyžaduje se kombinace profesí a tím i vyšší kvalifikace.

3.2.6 Produktivita práce

Produktivita práce v zemědělství po roce 1990 rostla rychleji než v průmyslu a v celém národním hospodářství. Např. v roce 1995 při poklesu počtu pracovníků o 9%, oproti roku 1994, byl zaznamenán meziroční nárůst produktivity práce o 13,4% (měřené hrubou zemědělskou produkcí na pracovníka v zemědělství a dokonce o 20,7% při vyjádření pomocí ukazatele čistá přidaná hodnota na pracovníka v zemědělství). V tomto období byl zaznamenán pokles hrubé zemědělské produkce a vzhledem k tomu, že počet pracovních sil klesal rychleji než produkce, produktivita práce rostla. Tento pozitivní trend je výsledkem růstu objemu investic do zemědělství. I přes tento vývoj došlo k prohloubení mzdové disparity mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími.

Dosaženým efektem u produktivity práce bývá nejčastěji produkce v hodnotovém vyjádření (výkony, tržby, čistá přidaná hodnota apod.). Fyzické jednotky jsou vhodné při sledování produktivity práce v jednotlivých odvětvích rostlinné a živočišné výroby, tj. v jednotlivých operacích.

Při výpočtu produktivity práce za odvětví s různorodou produkcí, za celý podnik, popř. za zemědělství jako celek se využívá nejčastěji přepočtení na stálé ceny – např. hrubá zemědělská produkce, výsledná produkce, a jiné.

Produktivita práce patří ke klíčovým ukazatelům konkurenční schopnosti podniku. Mezi rozhodující faktory, ovlivňující růst produktivity práce patří zejména (Svatoš – 2007):

- Vědeckotechnický rozvoj
- Snižování nákladů jednicových, režijních i správních
- Efektivní zhodnocení vloženého kapitálu
- Zlepšení kvality výrobků a služeb
- Týmová práce (zapojit do rozhodování nejen manažery, ale i ostatní zaměstnance)

- Extenzivní a intenzivní využití pracovního času (vysoká absence, prostoje, časové ztráty ani kompenzace přesčasovou prací nevedou k růstu produktivity práce)

3.3. Kapitál

3.3.1 Kapitál jako výrobní faktor

Jak již bylo uvedeno, rozeznáváme tři základní druhy výrobních faktorů – práci, půdu a kapitál. Zatímco půda a práce jsou primárními faktory, tj. přírodou daným výrobním činitelem, představuje kapitál sekundární faktor, tj. faktor daný jako výsledek předcházející výroby. (Brčák a kol. – 2005)

Kapitál nepředstavuje jednotnou věc, ale může nabývat mnoha podob. Jsou uváděny tři formy kapitálu (Mach a kol. – 1999):

- reálný kapitál neboli kapitálové statky
- peněžní kapitál
- cenné papíry

Na kapitál se můžeme dívat i z jiných pohledů. Základní vlastností kapitálu je, že je současně vstupem a výstupem výroby. Kapitál nelze chápat pouze ve smyslu věcném, hmotném. Z hlediska hodnotového je možné v nejobecnější rovině chápat kapitál jako hodnotu, která přináší jeho vlastníkovvi výnos v podobě zisku nebo úroku. Kapitál se v tomto smyslu stává investicí, která vyplynula z odložené spotřeby, z úspor peněžních prostředků, jejichž cílem je přinést v budoucnosti větší hodnotu, než je hodnota současná.

Jinak řečeno kapitál můžeme také charakterizovat jako sumu dočasně volných peněžních (úvěrových) prostředků, které určité ekonomické subjekty vytvořily odložením své současné spotřeby a za úplatu je na kapitálovém trhu dávají k dispozici jiným ekonomickým subjektům. (Vlček a kol. – 2003)

Reálný kapitál neboli kapitálové statky

Obecně je možno říci, že kapitálové statky jsou dlouhodobě použitelné statky, které nejsou určeny pro bezprostřední spotřebu, ale byly vyrobeny pro další použití ve výrobním procesu k výrobě finálních statků. Moderní průmyslové technologie jsou založeny na použití velkého množství kapitálu – strojů, továrních hal, materiálů, zásob hotových výrobků, zásob surovin apod. Některé kapitálové statky se ve výrobním procesu udržují i celou řadu let, mají tedy delší životnost (např. budovy). (Brčák a kol. – 2005)

Peněžní kapitál

Je představován konkrétními penězi, ve formě úspor domácností a nebankovních firem. Na druhé straně pak existují ekonomické subjekty, které v dané době nemají dostatek peněžních prostředků, potřebují nyní více peněžních prostředků, než mají k dispozici.

Obchod s danými peněžními prostředky mezi jednotlivými skupinami se odehrává buď přímo, častěji však za účasti různých finančních zprostředkovatelů. Příkladem jsou peněžní prostředky, které jsou soustřeďovány v bankovních institucích v podobě vkladů. Banky pak tyto úspory nabízejí ve formě úvěrů a dalších úročených půjček. (Brčák a kol. – 2005)

Cenné papíry

Jejich existence je spojena s trhem cenných papírů, tj. formou emise (vydávání) obligací (dluhopisů) a akcií (spoluvlastnických práv). Firmy, které je vydávají pak na základě jejich emise získávají peněžní prostředky na financování nákupu reálného kapitálu. Je pro ně podstatné, že jsou obchodovatelné na trhu cenných papírů. Cenné papíry tvoří alternativy dlouhodobého rozhodování jak ve vztahu k peněžnímu kapitálu, tak i ve vztahu k reálnému kapitálu. (Brčák a kol. – 2005)

3.3.2 Členění kapitálu z hlediska času

Z časového hlediska rozeznáváme kapitál, který působí ve výrobním procesu celou řadu let (např. budovy, stroje, apod.). Tento kapitál označujeme jako fixní kapitál.

Dále pak rozeznáváme kapitál, který je spotřebován v rámci daného výrobního procesu (materiál, suroviny, polotovary apod.). Tento kapitál pak označujeme jako kapitál oběžný.

Hlavním hlediskem pro toto členění je doba působení ve výrobním procesu, doba jeho spotřebování ve výrobě, tj. doba obratu kapitálu.

Fixní kapitál se spotřebovává postupně, působí v několika výrobních procesech a svoji hodnotu přenáší na nový výrobek postupně. Říkáme, že dochází k opotřebení fixního kapitálu a výrazem tohoto opotřebení jsou tzv. odpisy, které představují část hodnoty tohoto kapitálu, která se přenáší v daném období (roce) na nový výrobek (jinak řečeno do nákladů daného výrobku). Konkrétní výše odpisů závisí na ceně výrobku a době životnosti daného fixního aktiva. Suma odpisů za celou dobu životnosti (amortizace) má potom vytvořit peněžní prostředky na nákup nového fixního aktiva po ukončení životnosti starého a jeho vyřazení z výrobního procesu.

Kapitál oběžný je naopak spotřebován v rámci jednoho výrobního procesu, jeho hodnota plně přechází na nový výrobek a z hlediska další výroby je nutné zabezpečit (opatřit, vytvořit) nový oběžný kapitál. (Brčák a kol. – 2005)

3.3.3 Členění kapitálu z hlediska firmy

Z hlediska firmy můžeme kapitál členit na dvě základní formy dle původu tohoto kapitálu, tj. z jakých zdrojů byl financován.

Na základě toho rozeznáváme kapitál financovaný z vlastních zdrojů firmy. Sem patří jak kapitál (stroje, zařízení apod.), které si firmy samy vyrábějí, ale především kapitál, který firmy nakupují, ale za vlastní peněžní prostředky (vlastní zdroje firmy).

Jako vlastní zdroje firmy vystupují jednak výše uvedené odpisy fixního kapitálu, které představují hlavní zdroje prostředků na nákup kapitálových statků, které mají nahradit statky opotřebované. Dále pak část zisku podniku, která není rozdělená a je určena na nákup kapitálu, rozšiřování (akumulaci) kapitálu. Akumulace reálného kapitálu představuje použití peněz na nákup konkrétních kapitálových statků.

Termín kapitál financovaný z cizích zdrojů představuje zapůjčené peněžní prostředky od jiných subjektů, především použití bankovních úvěrů, dále pak emise obligací apod. Důležitou otázkou s tím spojenou je cena použití cizích zdrojů a jejich dostupnost (tj. vůbec možnost je získat a používat). (Brčák a kol. – 2005)

3.3.4 Výnos z kapitálu

Výnos z kapitálu může mít různé varianty. Příkladem je nájemné. To představuje výnos z dočasně zapůjčených kapitálových statků. Firmy vlastní určité kapitálové statky, ale protože je po určitou dobu nepotřebují, pronajmou je na kratší či delší dobu jiným subjektům. Nájemné jsou potom platby za dočasné užívání kapitálových statků jinými subjekty.

Zisk je nejčastější forma výnosu z kapitálu. Představuje efekt, který se rovná rozdílu mezi celkovými příjmy a celkovými náklady. Aby podnikatel investoval do určitého kapitálu, musí však zisk dosahovat určité, pro něj přijatelné úrovně. Proto je nutné poměřovat dosažený zisk s použitým kapitálem a v tomto smyslu hovoříme o tzv. míře zisku. Tuto míru zisku pak porovnává podnikatel s dosaženým úrokem, či lépe s úrokovou sazbou.

Proč tomu tak je? Každý podnikatel má totiž dvě základní možnosti, a to buď podnikat, tj. investovat do určitého kapitálu, či nepodnikat a volné peníze uložit do banky. Základem rozhodování je potom, jak bude dále rozvedeno, předpoklad, že míra zisku (míra čistého očekávaného výnosu) musí být rovna minimálně úrokové míře.

Jak již bylo uvedeno, kapitál představuje investici, která vyplynula z odložené spotřeby, jejímž cílem je v budoucnosti přinést větší hodnotu, než je hodnota současná. Zřeknutí se výhod plynoucích ze současné spotřeby vyplývá tudíž z očekávání, že v budoucnu realizují větší efekt, než by byl efekt současný (efekt ze současné spotřeby), tedy, že má budoucí spotřeba bude vyšší.

Proč, za jakých podmínek jsou však lidé ochotni spořit a investovat, tj. za jakých podmínek jsou ochotni odložit svou současnou spotřebu? Budou spořit za podmínky, že jim tato úspora přinese přijatelný efekt, a tímto efektem je úrok, který dosáhnou při uložení dané částky v bance.

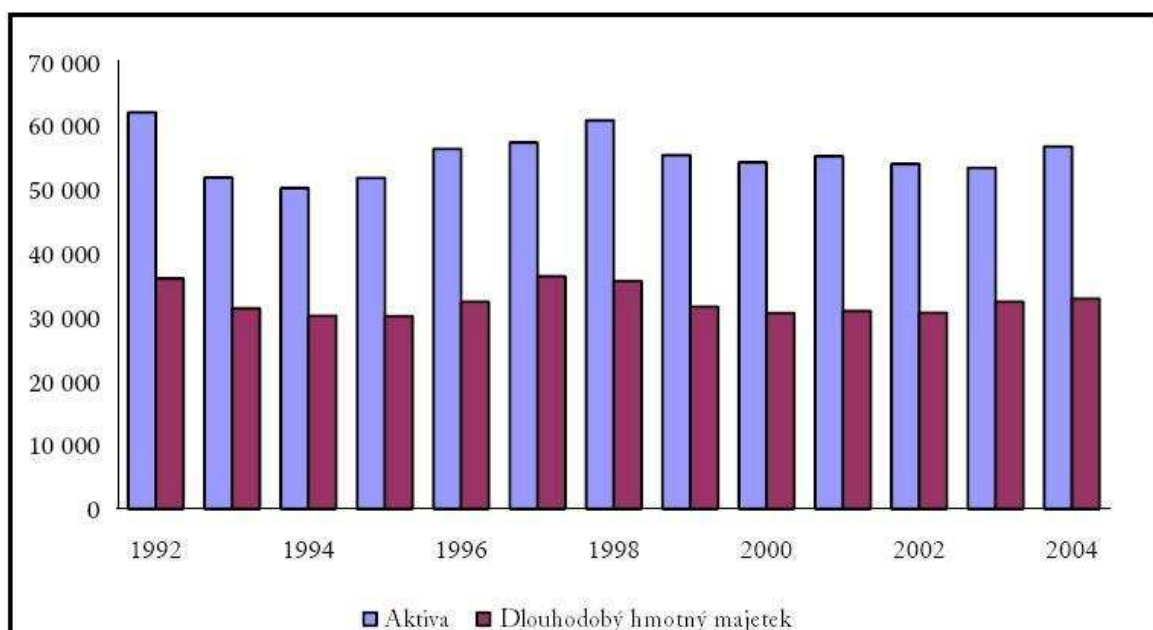
V tomto smyslu pak můžeme říci, že kapitál je hodnota, která přináší (někdy v budoucnu) určitý výnos (efekt) a za tento výnos lze považovat dosažený úrok. Úrok je

tedy výnosem z kapitálu a současně cenou kapitálu. Úrok je tedy odměnou podnikatele za ochotu riskovat a investovat část zdrojů do konkrétní výroby a na druhé straně pak odměnou vlastníků těchto zdrojů za ochotu odložit jejich spotřebu na pozdější dobu. Důležitá je však nejen absolutní výše úroku, ale také úroková míra. To je poměr úroku a vloženého kapitálu za určité časové období (nejčastěji za rok). (Brčák a kol. – 2005)

3.3.5 Kapitálová situace českého zemědělství

Zemědělské podniky se vyznačují nízkou investiční aktivitou, což je možné hodnotit na základě časových řad, které porovnávají aktiva a dlouhodobý hmotný majetek (graf č. 1.). Úroveň pozorovaných oblastí za 12 let nedosáhla úrovně počáteční v roce 1992. Významný propad investiční aktivity byl zapříčiněn uplatněním restitučních nároků a procesem privatizace a transformace. Podíl zemědělství v celkových investicích národní ekonomiky se snížil z 12,6 % v roce 1989 na 3,2 % v roce 1993. Propad v podílu celkových investic pokračoval, přičemž nejnižší hodnoty bylo dosaženo v roce 2002, když se hodnota ustálila na 1,63 %. Obrat nastal v roce 2004, když úroveň podílu vzrostla na 2,85 % a znovu v roce 2005 na 4,2 %. (Rosochatecká E., Tomšík K., Žídková D. 2008)

Graf č. 1. Vývoj aktiv a dlouhodobého hmotného majetku zemědělské půdy (CZK/ha)

4. Vlastní práce

4.1 Vývoj hrubé zemědělské produkce

Hrubá zemědělská produkce se v roce 2007 zvýšila (ve stálých cenách roku 1989) o 3,3 %. Na uváděném nárůstu se podílely především zlepšené výsledky rostlinné výroby, vlivem příznivých vegetačních podmínek výrazně vzrostla sklizeň obilovin, brambor, řepky a vinných hroznů. Hrubá živočišná produkce se významně nezvýšila (Tabulka č.2.).

Nárůst hrubé zemědělské produkce v běžných cenách je podstatně výraznější a je ovlivněn zvýšením cen placených zemědělským výrobcům za dodané produkty.

Hodnocený rok se vyznačoval růstem cen rostlinných výrobků a snížením cen jatečných prasat.

Hrubá zemědělská produkce (ve stálých cenách) na 1 ha zemědělské půdy dosáhla výše 17 129 Kč a proti roku 2006 se zvýšila o 3,4 %. Výše hrubé zemědělské produkce na jednoho pracovníka v zemědělství vzrostla o 8,2 % na 507 947 Kč; její výši ovlivňuje i úbytek pracovníků v zemědělství.

Tabulka č. 2 Hrubá zemědělská produkce ve stálých cenách roku 1989 (mil. Kč)

	2006	2007	Rozdíl	Index 2006/2007
Hrubá zemědělská produkce	70 500,40	72 827,40	2 327,00	103,3
rostlinná produkce	33 385,00	35 564,10	2 179,10	106,5
živočišná produkce	37 115,40	37 263,40	147,9	100,4

4.3 Srovnání mezd v zemědělství a jiných odvětvích

Průměrné hrubé mzdy, dosažené pracovními silami v zemědělství, jsou srovnávány s průměrnými hrubými mzdami v národní ekonomice, resp. s průměrnými mzdami v odvětví průmyslu v součtu (tabulka č. 3.). Vývoj indexů disparity mezi jednotlivými odvětvími se stále více prohubuje.

Tabulka č. 3. Mzdová disparita porovnávána s průmyslem a s průměrem národního hospodářství

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Z/P	103,6	107,7	93,2	88,5	84,9	84,8	84,5	81,7	79	77,1	74,2	74,6	76,7	75	72,2	73,9
Z/NH	109,3	112,4	100,0	91,3	87,0	84,7	84,2	80,9	79,4	78,2	74,3	75,1	76,1	73,3	69,5	71,7

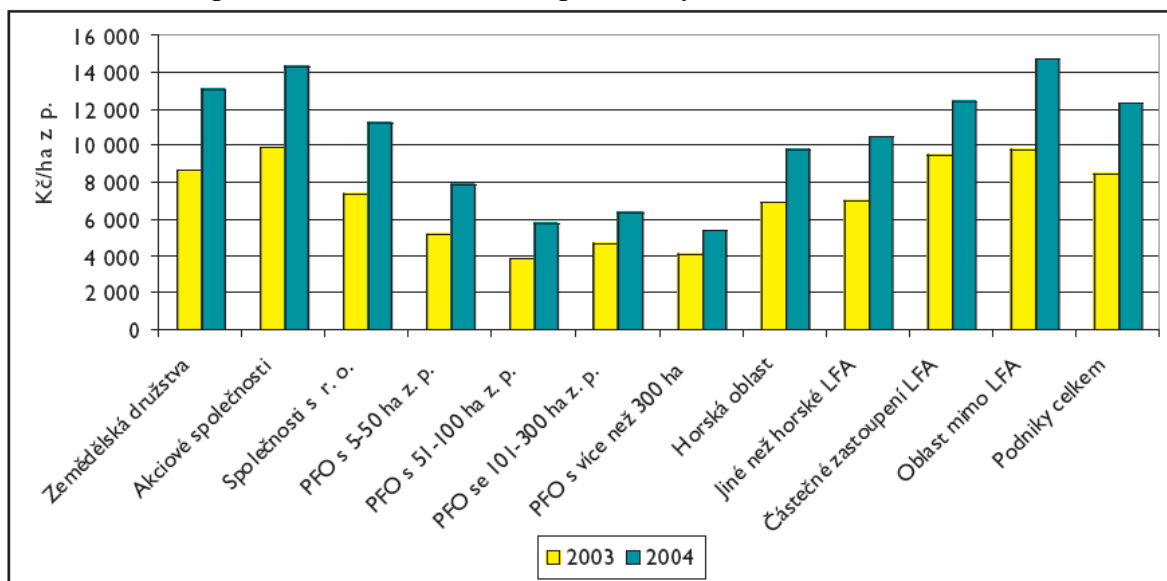
Z/P = zemědělství/průmysl

Z/NH = zemědělství/národní hospodářství

4.2 Přidaná hodnota, výsledek hospodaření před zdaněním

Výchozím ukazatelem, který charakterizuje ekonomický přínos dosažený v zemědělském podniku z hlediska výkonnosti celkové provozní činnosti, je čistá přidaná hodnota (ČPH). Její meziroční vývoj v členění na jednotlivé skupiny podniků včetně podniků hospodařících v méně příznivých oblastech udává graf č.2.

Graf č. 2: Čistá přidaná hodnota za souhrn podnikových činností

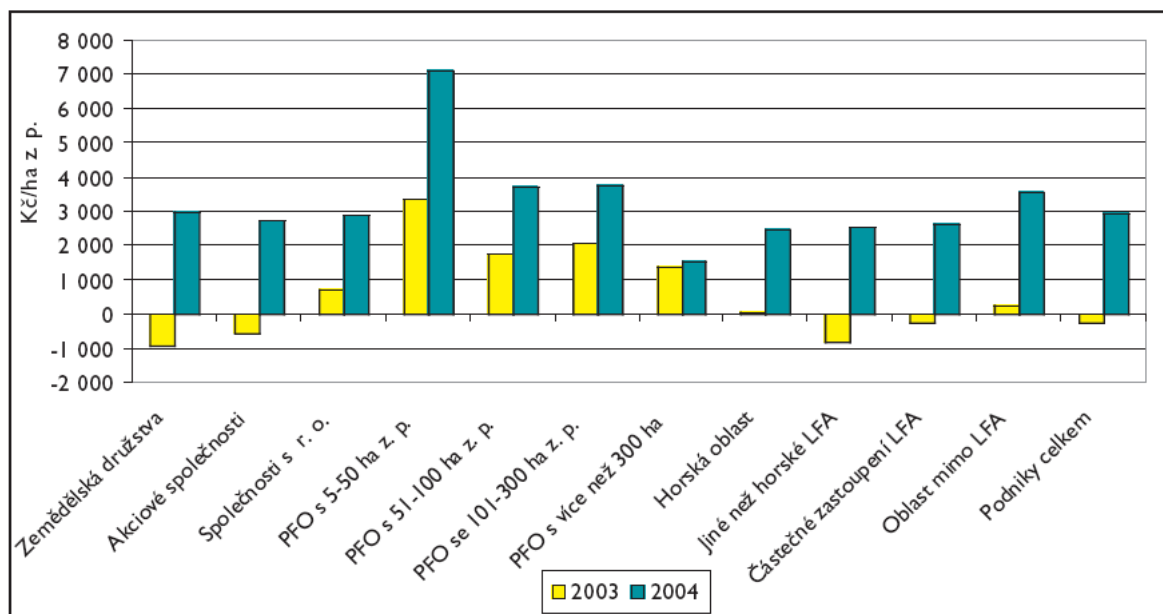

Průměrná úroveň čisté přidané hodnoty v roce 2004 dosáhla 12 352 Kč/ha z. p. a proti roku 2003 se navýšila o 3 896 Kč. Čistá přidaná hodnota vzrostla ve všech uvedených skupinách podniků. Její průměrné tempo dosáhlo 46,1 % a pohybovalo se u podniků seskupených podle právních forem v rozpětí 28,8 % (PFO s více než 300 ha z. p.) do 53,1 % (PFO s 5 - 50 ha z. p.). Podniky hospodařící mimo LFA dosáhly

průměrného růstu 50,3 %. Na vývoj čisté přidané hodnoty působila i rostoucí účinnost výkonové spotřeby, ve které se odrazil cenový vývoj vstupů do zemědělství a cen placených zemědělským podnikatelům. Úroveň čisté přidané hodnoty v roce 2004 jednoznačně ovlivnily dotace provozního charakteru. Průměrná úroveň dotací za celý soubor podniků dosáhla v roce 2004 v přepočtu na z. p. 4 455 Kč. Tento objem dotací představuje podíl 12 % z hrubého příjmu (výkony včetně tržeb za prodej zboží + dotace provozní) a je vyšší proti roku 2003 o 4,2 %. Provozní dotace vykázané v právních formách jsou za rok 2004 vyšší u PFO. Kromě individuálních podnikových schopností získat dotace se do údajů promítá pořizování dat z hlediska rozdílného přístupu v účetnictví (veškeré uznané nároky PFO) a daňové evidenci (vyplacené uznané nároky PFO). S přihlédnutím k tomuto faktu lze považovat rozložení provozních dotací za přijatelné. Průměrné hodnoty dotací uvedené ve skupinách podniků hospodařících v rozdílných oblastech klesají směrem od horské oblasti k produkčním oblastem (oblast mimo LFA).

Vývoj čisté přidané hodnoty v roce 2004 dal jednoznačný základ výraznému zlepšení výsledku hospodaření. V grafu č. 3 je uveden výsledek hospodaření před zdaněním, který je u podniků fyzických osob vyjádřen rozdílem příjmů a výdajů započítaných do základu daně z příjmů. (Zelená zpráva 2005)

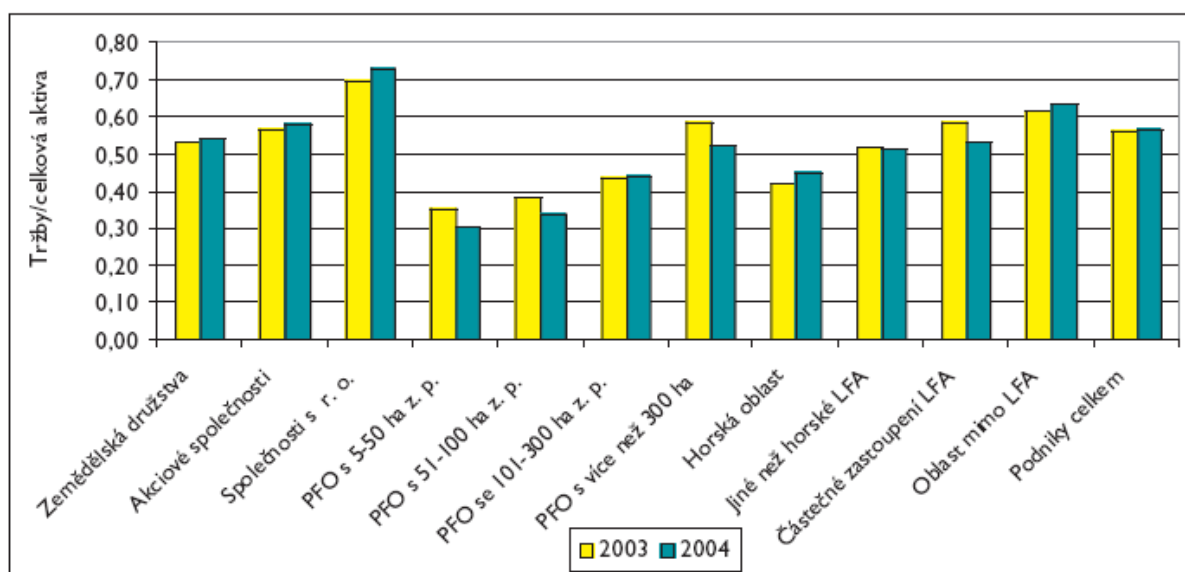
Graf č. 3: Výsledek hospodaření před zdaněním

4.3 Výnos kapitálu

Pro posouzení efektivnosti využití majetku jsem zvolil ukazatel obratu celkového majetku (poměr tržeb k celkovým aktivům). Průměrná hodnota obratu aktiv celého souboru podniků (graf č. 4) v roce 2004 byla 0,57 a nevybočila z úrovně předcházejícího roku (0,56). K výrazným výkyvům meziročního vývojového tempa nedošlo ani v jednotlivých skupinách podniků. (Zelená zpráva 2005)

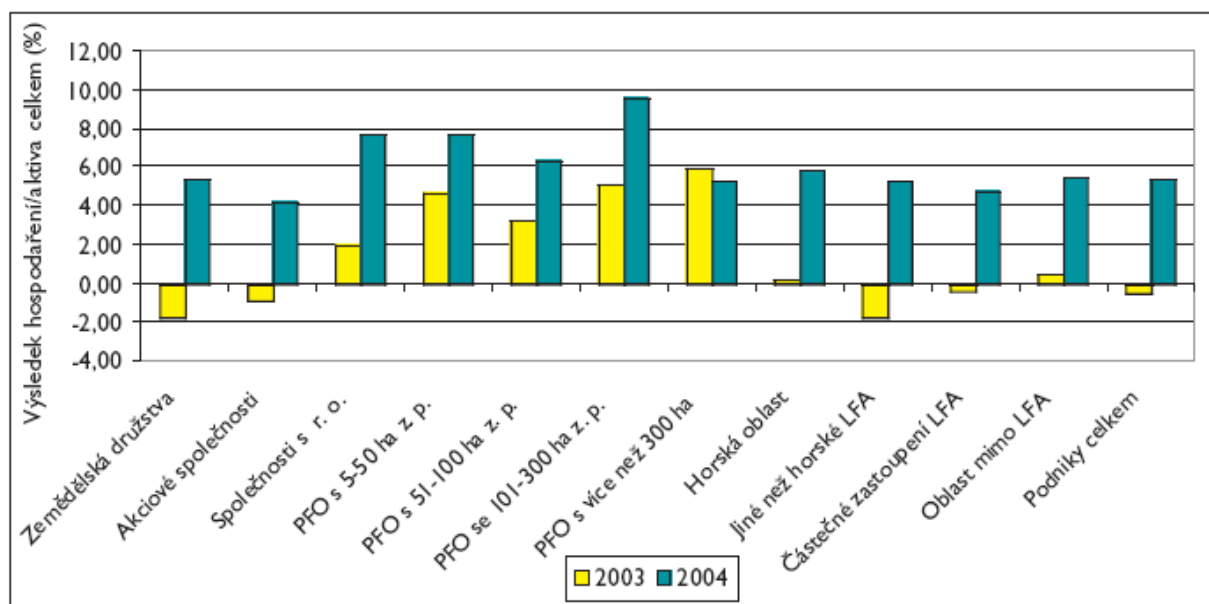
Graf č. 4.: Obrat celkových aktiv za souhrn podnikových činností

Pro vyjádření úrovně zhodnocení vlastního i celkového kapitálu jsem zvolil ukazatel výnosnosti celkového kapitálu (poměr výsledku hospodaření k celkovému kapitálu, který lze chápat jako souhrnné vyjádření vlivu likvidity, aktivity a zadluženosti na zisk podniku).

Průměrná výnosnost celkového kapitálu (poměr výsledku hospodaření před zdaněním na aktivech celkem) dosáhla v roce 2004 hodnoty 5,3 % (s meziročním zvýšením o 5,8 %). Úroveň výnosnosti byla rozdílná z hlediska vykazovaných skupin podniků, průměr žádné skupiny ale neklesl pod 4 %. Z pohledu méně příznivých oblastí byla docílena obdobná úroveň v horské i produkční oblasti (graf č 5.).

Graf č 5.: Výnosnost celkového kapitálu za souhrn podnikových činností

5. Závěr

Po roce 1989 probíhaly procesy restrukturalizace různým tempem. Proces adaptace českého zemědělství na nové rámcové podmínky tržní ekonomiky byl doprovázen prudkým poklesem počtu pracovníků v zemědělských podnicích, snížení objemu zemědělské produkce, poklesem stavu hospodářských zvířat a snížením hektarových výnosů. Přestože rostla produktivita práce v zemědělství rychleji než v celém hospodářství, docházelo ke vzniku a prohlubování mzdové disparity v neprospěch zemědělství. V souvislosti s výrazným rozevřením cenových nůžek se ekonomická pozice zemědělství výrazně zhoršila. Pro charakteristiku výrobních faktorů v zemědělství je účelné využít některé makroekonomické ukazatele, které vytváří rámcové podmínky vývoje českého zemědělství. V této souvislosti věnují pozornost hospodářskému výsledku. Přestože je zřejmé, že tak, jak se vysokým tempem rozvíjí národní hospodářství jako celek, setrvává české zemědělství ve výsledcích hospodaření v zisku.

České zemědělství je v posledních čtyřech letech charakterizováno kladným hospodářským výsledkem a jen se potvrzuje, že se udržel trend výrazného zlepšení finančně-ekonomických ukazatelů v pátém roce členství České republiky v EU.

Hrubá zemědělská produkce se v roce 2007 zvýšila (ve stálých cenách roku 1989) o 3,3 %. Na uváděném nárůstu se podílely především zlepšené výsledky rostlinné výroby, vlivem příznivých vegetačních podmínek výrazně vzrostla sklizeň obilovin, brambor, řepky a vinné révy. Hrubá živočišná produkce se významně nezvýšila.

Situace na agrárním trhu práce zůstává nadále determinována tím, že zemědělské podniky v důsledku tlaku na zefektivňování výroby omezují počty pracovníků a nová pracovní místa prakticky nevytvářejí (nabídka pracovních míst ve venkovském prostoru je obecně nízká). Nárůst agrární nezaměstnanosti však zaznamenán nebyl. Mzdy v zemědělství již dlouhodobě zaostávají za průměrnými mzdami v národním hospodářství. Zatímco průměrná měsíční nominální mzda v národním hospodářství celkem v roce 2008 dosáhla 23 542 Kč, v zemědělství pak pouze 18 438 Kč.

Nezaměstnanost v tomto sektoru (i v rámci celé národní ekonomiky) je v současnosti významně ovlivněna ekonomickou krizí. Protože se jedná o relativně nový fenomén, dopady budou známy pravděpodobně až v nadcházejících letech.

Zemědělský půdní fond se v roce 2008 změnil pouze nevýznamně, ale dlouhodobě patří Česká republika v rámci zemí EU ke státům s největším úbytkem. Trh s půdou v ČR v roce 2008 nadále posiloval. Hlavním důvodem tohoto růstu byl prodej zemědělských pozemků ve vlastnictví státu a podpory programu „Půda“ pro nákup soukromé půdy ze zdrojů PGRLF.

Použitá literatura:

Monografická neperiodická:

1. Brčák, J. a kol.: Učební texty z mikroekonomie, ČZU v Praze, 2005
2. Homolka, J., Poděbradský, Z., Pletichová, D., Mach, J.: Zemědělská ekonomika I., ČZU v Praze, 2002
3. Horalíková, M.: Personální řízení, ČZU v Praze, 1998
4. Hudečková, H., Kučerová, E.: Úvod do sociální politiky, ČZU v Praze, 2003
5. Janků, J.: Pedologie pro ekonomy, ČZU v Praze, 2007
6. Mach, J. a kol.: Obecná ekonomie I.- mikroekonomie, ČZU v Praze, 1999
7. Svatoš, M.: Ekonomika agrárního sektoru, ČZU v Praze, 2007
8. Vlček, J. a kol.: Ekonomie a ekonomika, ASPI Publishing, Praha, 2003

Monografická periodická

1. Boháčková I., Hrabánková M. (2008): Income disparity of Czech agriculture – selected aspects. Agricultural Economics – Czech, 54 (5): 209 - 216
2. Rosochatecká E., Tomšík K., Žídková D. (2008): Selected problems of capital assets of Czech agriculture. Agricultural Economics – Czech, 54 (3): 108 - 116

Internetové stránky:

<http://mze.cz/> - Zpráva o stavu zemědělství ČR za rok 2004 a 2005, „Zelená zpráva“

<http://www.agris.cz/>

<http://www.czso.cz/>

<http://www.cuzk.cz/>

Seznam grafů:

Graf č. 1.: Vývoj aktiv a dlouhodobého hmotného majetku zemědělské půdy (CZK/ha)

Graf č. 2.: Čistá přidaná hodnota za souhrn podnikových činností

Graf č. 3.: Výsledek hospodaření před zdaněním

Graf č. 4.: Obrat celkových aktiv za souhrn podnikových činností

Graf č. 5.: Výnosnost celkového kapitálu za souhrn podnikových činností